

13. Державний архів Одеської області.
14. Наведено за: ЦДАГО України.
15. Державний архів Харківської області.
16. Ливанов В. Антирелигиозная пропаганда на Украине // Антирелигиозник. – 1926. – № 5.
17. Наведено за: ЦДАВО України.
18. Виктория 13 съезд и антирелигиозная пропаганда // Антирелигиозная пропаганда. К постановке работы. – Харьков, 1925.
19. Наведено за: ЦДАВО України. Знаком “–” позначено відсутні відомості
20. Бюллетень НКВД УССР. – 1925. – № 4/19.
21. Наведено за: ЦДАВО України; Шарин В. Грунт хитається (за дописом з місць). Кількість молитовних будинків усіх культів в УСРР // Безвірник. – 1927. – № 7.
22. Закрытие культовых зданий // Антирелигиозник. – 1929. – № 9.
23. Адміністративний кодекс УСРР. Затверджений ВУЦВК 12 жовтня 1927 р. // СУ УССР. – № 63-65. – Ст. 240. – Харьков, 1927.
24. Адміністративний кодекс УСРР. Текст та поартикульний коментар / За ред. С. Канарського та Ю. Мазуренка. – Харків, 1928.
25. Бюллетень НКВД УССР. – 1923. – № 3.
26. Кривохатський М. Колишні попи про себе та релігію. – Харків; К., 1930.

SUMMARY

The Use of working and legal regulations for influence over internal church process by party and state authorities of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1920 ies are in the focus of the article. The theorists of the Soviet Ukrainian law worked out law standards which implementation led to deprivation of church and religious communities of: 1) organizational and legal unity in the form of juridical person and 2) ability to give the signs of “ formal and legal compulsion” with respect both to the members of these communities and their sympathizers

Т.В. Грушова

ВПЛИВ ПРОТЕСТАНТСЬКОГО ФАКТОРА НА КОНФЕСІЙНУ СИТУАЦІЮ УКРАЇНИ в XX ст. (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Зміна світоглядних парадигм, національне відродження сучасної України видозмінюють духовну сферу. Панування в суспільстві принципів толерантності щодо переконань інших стало вимогою часу та необхідним кроком до злагоди. Провідником цієї вимоги у духовній сфері може стати церква. Складна ситуація в українському християнстві та напруженість міжконфесійних взаємин вимагають аналізу, всебічного дослідження джерел конфлікту для визначення перспектив подальшого розвитку релігійних течій. З'ясування причин напруженої ситуації між християнськими церквами в Україні є однією з актуальних проблем в історичній та філософській науках.

Складовою частини даної проблеми є протестантський чинник у загальній релігійній ситуації в Україні. Ця увага обумовлюється специфікою протестантизму як мобільного релігійного напрямку. Так, тільки за останні два десятиліття українські протестанти суттєво змінили своє обличчя, що викликало значний суспільний резонанс. Тому проблеми ролі і місця протестантів на релігійній карті України протягом XX ст. та їх впливу на конфесійну ситуацію ми спробували вирішити в даній статті.

У радянській історіографії церковна проблематика досліджувалася в контексті демонстрації глибокої кризи та занепаду релігійної ідеології, а також показу того, що вплив з боку влади на світобачення віруючих неминуче веде до атеїзму, заперечення перспективності всіх форм релігійної свідомості. Сподівання керівництва радянської країни на форсовану атеїзацію не виправдались, тому з кінця 1930-х років починається дослідження окремих релігійних напрямків. Протестанти опинились під ударом нищівної критики. Їх звинувачували в аполітичності, у відмові від служби в армії, “імперіалістичних впливах” на соціалістичному просторі тільки тому, що міжнародні центри їхніх конфесій знаходились за кордоном (більша частина у США) тощо.

Аналіз релігійної ситуації в Україні сучасними дослідниками вирізняється полярністю думок. Протестантизм у дослідженнях постає як складова частина релігійного світу, так і самостійна проблема історико-філософських досліджень. Очевидна невизначеність вчених щодо становища церков та їх ролі в національному відродженні країни. Анатолій Колодний у низці робіт акцентує увагу на кризі в релігійному середовищі, відсутності релігії в ролі морального імперативу у сфері повсякденного життя людини, на що вказує матеріальна скрута традиційних церков, оволодіння релігійним полем України різних зарубіжних місій, міжцерковні і внутрішньоконфесійні колізії тощо [1.-С.31]. Натомість, Олексій Шуба наводить докази на користь дії відроджувальних процесів у релігійно-церковному житті, які мають прояв у зростаючому престижі церкви, омолодженні контингенту віруючих та ін. [2.-С.177]. Петро Косуха стверджував про наявність релігійного ренесансу: відроджуються церкви, скривджені за тоталітарного режиму, відбувається інституціоналізація церковного життя, розширюється сфера культової та позакультової діяльності православних греко-католиків та протестантів [3.-С.145]. Об'єктивні аналітичні узагальнення можливі при детальному аналізі існування окремих культових систем.

Наприкінці 80-х років тема стану протестантизму в Україні починає активно досліджуватися. Так, робота Віктора Єленського “Сучасний протестантизм” (Київ, 1989 р.) вирізняється повнотою викладення матеріалу та являє собою фактологічну цінність. Автор вибудовує низку суспільних явищ, завдяки яким застій, що проявлявся в економіці, соціальній та духовній сферах часів радянської України, призвів до соціальної корозії, падіння соціальної моралі, бездуховності. Усе це в свою чергу – до виокремлення особистості у рамках безпосереднього оточення. Ці фактори сприяли конфесійній відокремленості, живили ізоляціоністські тенденції протестантів [4.-С.10-11].

Вікторія Любащенко в роботі “Історія протестантизму в Україні” (Львів, 1995) починає дослідження з появи протестантських ідей в Україні, доводячи закономірність і самотніть реформаційних процесів в Україні, де, як і в більшості східноєвропейських країн, протестантизм стояв осторонь проблем етнічного самовизначення народів, будучи певною міжнаціональною і міжкультурною світоглядною моделлю [5.-С.7, 40-51]. У роботі звертається увага на культові відмінності протестантських напрямків, особливості існування за радянських часів тощо. В. Любащенко досліджує й сучасний стан протестантизму, для якого є характерним залучення віруючих до вирішення глобальних проблем людства, відмова від нейтральності у політичному житті та національних проблемах. У своїй більшості протестанти, на думку автора, “не втручаються у внутрішньоконфесійні проблеми інших конфесій, не виявляють нетерпимості до нових релігійних утворень”, окрім єговізму, дотримуються єкуменічної позиції [5.-С.311-312].

Конфесійна ситуація в Україні – це, по-перше, витвір національної релігійної традиції, проміжний підсумок ходу історичних подій, розвитку духовної традиції; по-друге, прояв сучасного соціально-економічного рівня країни та державної політики щодо релігії. Міжконфесійні колізії сучасної України мають глибокі корені: у ХХ ст. різниця лише між християнськими напрямками є культовою, обрядовою, національною та історичною. Автономізація різноманітних течій християнства в Україні, небажання йти на поступки є однією з причин конфліктної ситуації. Це, в свою чергу, вимагає пошуку шляхів виходу з неї. Науковці наголошують на необхідності єкуменічної єдності, створення національної церкви тощо.

Протестантські церкви подають певний (і на сьогодні традиційний) чинник релігійної інфраструктури України. Вплив протестантського фактора на конфесійну ситуацію країни має наступні вектори:

1. Вплив на етноконфесійні відносини України. Шляхи та час проникнення протестантських ідей в Україну були різними, вони, безперечно, відбилися на формуванні світогляду місцевого населення. Протестантизм не став в Україні провідним, домінуючим релігійним явищем, але корегував етноконфесійну ситуацію. Розповсюджуючись в Україні, цей напрямок набував іншого вигляду, який відрізнявся від європейського, цьому сприяв процес взаємовпливу протестантизму й національної культури. Отже, взаємодія релігійного та

етнічного компонентів є органічною, а впливи національно-етнічні та релігійно-конфесійні – взаємними.

2. Вплив на конфесійну карту України, де протестантські напрямки займають певну нішу.

3. Вплив на міжцерковну ситуацію, проявом якої є взаємини з традиційними церквами та спорідненими течіями.

Розглянемо ці вектори більш детально.

Вивчення джерел конфліктної ситуації в християнському світі не правильно пояснювати проблемами сьогодення, це питання має глибинні корені. Перш за все культові та етичні відмінності католицизму, православ'я та протестантизму різняться між собою за формою. Можливість неоднакового тлумачення тексту Біблії, яка є загальним знаменником для всіх християн, породила причину різноманіття конфесій. Жодне релігійне вчення, крім християнства, не має такої кількості напрямків. За історичним досвідом, релігійний фактор в етнопсихології може виконувати як інтегруючу роль, так і стати на заваді такому процесу. Українець сприймав дух християнства, а не його букву чи форму. Тому християнську духовність українців характеризує не ортодоксальність, а динамізм. Жодна з християнських конфесій не з'являлася в Україні як продукт органічного саморозвитку суспільства в цілому. Це призвело до розколу суспільства, міжконфесійних колізій, трагедій в національному бутті, зумовлених релігійними факторами [6.-С.4].

За визначенням Відділення релігієзнавства Інституту філософії України “православ'ю Українському” притаманні такі риси: демократизм церковного життя, соборноправність у вирішенні питань церковного життя, порівняно висока віротерпимість, європейськість і відкритість іншим релігійним системам, гуманізм [7.-С.255-256]. Це визначення важливе для даного дослідження. Автор погоджується з тезою про те, що ментальні особливості українців допускають поліконфесійність. З цього приводу показовою є віротерпимість, яка характеризує українське суспільство. Отже, поліконфесійність в Україні є традиційною та має тенденцію до зростання.

Поширення протестантських ідей в Україні відбувалося паралельно з європейським процесом розповсюдження протестантизму. Одна з перших рукописних пам'яток раннього протестантизму в Україні відноситься до кінця XVI ст. На рубежі XVI-XVII ст. на Волині та Київщині поширюється раціоналістична течія протестантизму – соцініанство. З другої половини XVI – першої половини XVII ст. в Україні розповсюджуються ідеї лютеранства, кальвінізму та інших протестантських течій, з середини XVIII – 70-х років XIX ст. з'являються менонітство, баптизм, методизм та штундизм, а з останньої чверті XIX в середовищі протестантів починають домінувати баптизм, п'ятидесятництво, адвентизм, єговізм.

На початку XVIII ст. православна церква як офіційно проголошена державна релігія Російської імперії втрачає національну роль в Україні та цілковито залежить від царату. Необхідно зазначити, що на російській території протестантизм взагалі не мав значного поширення. Російський зразок православ'я демонструє більш жорстке ставлення до інакодумства та інших релігійних систем. Держава використовувала господарські та культурні здобутки протестантів. Свобода, яка була їм надана за часів Російської імперії, не допускала пропаганди протестантизму поміж православними. Особи, винні в розповсюдженні ересі чи в створенні нових сект, ворожих до віри, підлягали позбавленню прав статку та заслання. Це була перша хвиля тиску на протестантів.

Нова хвиля тиску мала місце за радянських часів. Реалізація в межах СРСР атеїстичної доктрини більшовизму була войовничою за характером. Поділ громадян за світоглядним принципом на віруючих та невіруючих і сам хід проведення кампанії по насильницькій атеїзації населення виявилися утопічними. Більше того, пагубні наслідки цієї політики є однією з причин складної релігійної ситуації сучасної України. Одним з уроків подібного історичного досвіду є усвідомлення того, що штучне нищення релігійних традицій не приводить до безвір'я.

У 1920-ті роки зареєстровані були не всі громади віруючих. Проведений у перші роки існування радянської влади статистичний облік релігійних об'єднань свідчив про строкатість

релігійного життя в Україні, в якому значну роль відігравали сектанти, незважаючи на колишнє переслідування їх царатом. Так, у 1925 р. в Україні, за неповними даними, налічувалось 1 578 сектантських об'єднань різних сповідань із загальною кількістю віруючих 148 625 осіб [8.-Ф.Р.1.-Оп.20.-Спр.2007.-Арк.17].

Прикладом взаємин протестантів із спорідненими течіями та православною церквою в Україні у довоєнний період може бути історія пізньопротестантського напрямку п'ятидесятництва. Представники цього культу з'явилися в Україні в 20-х рр. ХХ ст. Течії баптистів, єгови́стів, адвентистів, євангельських християн та менонітів на цей час мали вже певну традицію на теренах нашої країни. З одного боку, цей факт полегшив процес поширення п'ятидесятництва в Україні, де населення вже було знайоме з протестантськими ідеями, з іншого, породив конфліктну ситуацію між п'ятидесятниками та спорідненими течіями, тому що починали проповідницьку діяльність п'ятидесятники саме в їх громадах.

З часу появи в Україні п'ятидесятництва керівні органи помітили, що відхід з православ'я у сектантство незначний, лише контингент сектантів переходив з однієї течії до іншої. Сектанти не вели ніякої пропаганди проти православ'я і в той же час не входили з останнім у спілкування [8.-Ф.Р.1.-Оп.20.-Спр.2007.-Арк.11]. Між сектантами та православною церквою склалася ситуація “військового нейтралітету”. На думку представників органів влади того часу, рі́ст сектантства у 20-ті роки був викликаний, з одного боку, ослабленням православ'я (припиненням місіонерської роботи православної церкви, значним погіршенням правового становища духовенства та рівня його духовного виховання, відсутністю “живої проповіді” з боку православ'я), з іншого – привабливими елементами релігійної системи самих сектантів (організованість, наполегливість в досягненні своєї мети, віра в істинність свого вчення, благодійність, відсутність вад: пияцтва, крадіжок серед членів сект; прагнення пожвавлення релігії на противагу консерватизму православ'я, участь кожного в житті громади, культурно-господарські успіхи протестантських громад; соціально-політичні гасла з заклик до братства, рівності тощо) [8.-Ф.Р.1.-Оп.20.-Спр.2007.-Арк.22-23].

П'ятидесятництво привернуло увагу прозелітів перш за все новизною культу, можливістю особистого “спілкування з Богом”, тому до громад п'ятидесятників з інших релігійних рухів перейшла найбільш емоційна частина віруючих. Відхід до п'ятидесятників занепокоїв лідерів баптистських громад, для них розповсюдження п'ятидесятництва здавалося “погромом”, який “залишає після себе жалюгідні сліди духовної розрухи” [9.-С.63-64]. Небайдужим до процесу відходу власних віруючих до громад п'ятидесятників було й керівництво євангельських християн, яке у квітні 1925 р. своєю постановою орієнтувало віруючих на проведення молитовного тижня, за мету якого ставилося зміцнення віри в лавах євангелістів у зв'язку з помітним відходом у п'ятидесятництво [8.-Ф.Р.1.-Оп.20.-Спр.2007.-Арк.12]. Ті віруючі, що почали відвідувати молитовні збори п'ятидесятників, були відлучені від своїх громад. Отже, протестантизм на початку ХХ ст. являв собою не єдиний рух, а розрізнені течії, іноді неприя́зні одна до одної.

Прагнення до об'єднання сект в Україні в довоєнний період не помічалось. Сектантські групи існували за принципом нейтралітету, відкритої ворожості між собою не проявляли, зазначаючи, що перед Богом всі вчення рівні. Крок до ізоляції був зроблений лідерами п'ятидесятницького напрямку християн євангельської віри (ХЄВ) на II Всеукраїнському з'їзді громад ХЄВ (1927 р.), на якому було прийнято рішення не допускати у власних громадах до проповідування баптистів, євангельських християн та адвентистів, а також “нічого не мати спільного з єретичними сектами” [10.-Ф.Р.5.-Оп.3.-Спр.1057.-Арк.24]. І в подальші роки протестанти зберегли ізоляціоністські тенденції, дотримуючись дистанційності від споріднених течій та православ'я й віддаючи перевагу чистоті власного культу.

Прояв “духу” церкви найбільш яскравий в критичних ситуаціях, коли демонструється внутрішня міцність, здатність до консолідації прихильників віри перед зовнішньою загрозою. Під час Другої світової війни готовність працювати задля перемоги над окупаційними військами виразили також представники різних церковних об'єднань. Зі словом до віруючих УРСР звертаються керівники союзів євангельських християн, баптистів, старообрядські лідери,

представники православних церков та інші. Але зовнішня загроза не стала тим загальним знаменником, який змусив би християн припинити своє автономне існування. “Відлига” увійшла до історії як період тимчасового компромісу держави та релігійних організацій. Реабілітація почуттів віруючих не входила до планів керівництва держави. У цей час християнські церкви продовжили своє існування, але вже на нелегальному становищі. Пояснюючи його, сучасні вчені використовують термін “катакомбні церкви”. У повоєнний період так само було відсутнє прагнення до християнської єдності, більше того, традиційні церкви не виступили на захист прав віруючих, національної і духовної ідентичності українців. Цієї функції не виконало ні православ’я, ні протестантизм. Цей факт можна пояснити історичною трагедією України, а саме – розчленованістю території країни між кількома державами, а це, в свою чергу, призвело до релігійного деномінаціоналізму та до того, що церква не стала захисником інтересів українства.

Другий вектор впливу протестантського фактора на конфесійну ситуацію країни – вплив на конфесійну карту України. Нішу, яку займають протестанти в Україні у XX ст., репрезентують пізньопротестантські напрямки. Не існує об’єктивних даних про стан релігійності в УРСР із-за наявності “подвійної бухгалтерії”, яка виникла внаслідок приховування місцевим керівництвом справжньої ситуації та намагання видати бажане за дійсне. За даними уповноваженого ради в справах релігійних культів, у 1959 р. віруючих, які належали до пізньопротестантських культів зареєстрованих громад та нелегально діючих груп, в УРСР нараховувалось орієнтовно 136 400 чоловік. Більша частина зі вказаної кількості належала баптистським громадам, яких налічувалось 1300 та відвідувало їх 104354 віруючих [8.-Ф.Р-1.-Оп.24.-Спр.4927.-Ч.П.-Арк.283, 289]. Залучення нових членів до пізньопротестантських громад відбувається за рахунок, головним чином, багатодітних родин віруючих, менша кількість – колишні невіруючі, ті, хто вагався між вірою та невір’ям (потрапили до церков в результаті індивідуальної місійної роботи) та незначна частка – колишні представники православ’я, що були розчаровані надмірною догматизацією церковного життя.

Постатеїстичне суспільство характеризує революційний за характером розвиток релігійності населення та екстенсивна розбудова релігійно-церковної мережі. Протестанти з отриманням права на легальну діяльність вийшли з підпілля та зміцнили позиції. За останні 12 років відбулося збільшення чисельності представників протестантизму (див. табл. 1) за рахунок реєстрації громад, що діяли нелегально у радянський період та новоприбулих (у таблиці наведені дані стосовно чотирьох основних пізньопротестантських напрямків, інші протестантські напрямки є менш численними та суттєво не впливають на конфесійну карту України).

Таблиця 1. Кількість зареєстрованих пізньопротестантських громад в Україні [11.-С.24; 12.-С.31-32].

Назва культу	1991 рік	2003 рік
Союз євангельських християн-баптистів України	1127	2153
Церква християн віри євангельської (п’ятидесятників)	665	1240
Церква адвентистів сьомого дня	213	916
Релігійна організація Свідків Єгови	283	536

Дані таблиці свідчать про міцність позиції протестантів в Україні. Зі здобуттям Україною незалежності вони отримали не лише можливість реєстрації, а й реальну змогу відкрито проводити молитовні збори, місійну й благодійну роботу. Можна з впевненістю стверджувати, що протестанти в Україні – це релігійні конфесії, які мають свою історію та майбутнє.

У постатеїстичному суспільстві об'єктивно склався значний прошарок населення, який не визначився з власною церковною належністю. За соціологічними дослідженнями Національного інституту стратегічних досліджень, на 1992 р. православні склали 20% вибірки, репрезентативної для всієї країни, греко-католики – 5%, інші віровизнання – 2%, 42% вважали себе віруючими, але не належали до жодної з церков, 32% назвалися атеїстами [13.-С.7]. Останні дві категорії опитаних мали безсумнівний інтерес для церков. Варто сказати, що на початку ХХІ ст. ситуація, пов'язана з релігійністю українського суспільства, значно змінилася. У 2002 р. невіруючих виявилось 10,7%, а переконаних атеїстів – всього 2,2% [14.-С.9]. Отже, відбувається самовизначення населення країни в конфесійних координатах.

Сучасні українські протестанти, як і раніше, не є єдиним рухом, хоча можна виділити їх загальні риси. По-перше, пізньопротестантські напрямки зробили крок до інституціоналізації, долаючи сектантські риси та створюючи церкви протестантського типу. По-друге, очевидним стає факт, що теза богообраності є симптоматичною для протестантів, які роблять акцент на чистоті культу та відмовляються від всякого роду союзів, навіть із спорідненими течіями. По-третє, відбулося значне поповнення протестантських громад віруючими з середньою та вищою освітою. По-четверте, відбувається модернізація теології та модифікація релігійного світосприйняття у відповідності з вимогами сучасної політики, науки та культури. Сучасні українські протестанти долають ізоляціоністські риси, їх церкви інтегрують у суспільство, налагоджують взаємини з макросередовищем. Єдиними громадами серед пізньопротестантів, що зберігають відчуження від світських справ та залишаються ізольованими від “мирського світу”, є Свідки Єгови. По-п'яте, більша частина протестантських церков виконує широкий спектр милосердницьких завдань. Добре відома широка робота віруючих адвентистів сьомого дня, євангельських християн-баптистів та християн віри євангельської з опікування людей похилого віку, хворих, сиріт, ув'язнених. Атеїстичний експеримент призвів до руйнації на духовному рівні поняття милосердя, тому на сьогодні християнську мораль можна вважати такою, що відроджується.

Сучасні церкви в Україні опинилися в умовах конкуренції. Звернення до державної допомоги православної церкви демонструє, що ця церква потребує державного протекціонізму. Причина не в тому, що православ'я не витримує цієї конкуренції, а в тому, що традиційне заступництво держави (характерне для часів Російської імперії, коли російський імператор вважався верховним захисником догматів православної віри) звело нанівець потребу у самозахисті церкви.

Постає питання: чому видима непримиренність з боку православ'я у ставленні до християн інших сповідань та нейтральність по відношенню до нехристиянських конфесій? Бачать конкурентів чи захищають чистоту віри? Питання взаємин між протестантизмом та православними церквами потребує визначення поняття традиційної церкви в державі. Протягом тисячоліття християнство є символом українського народу, але в силу історичної долі в Україні не склалася єдина релігійна традиція: крім православ'я, набули поширення греко-католицька церква та розповсюдився протестантський рух, разом із язичництвом всі ці релігійні напрямки складають узагальнений вигляд традиційних релігій для українців [7.-С.339]. Отже, міжконфесійні колізії є проявом внутрішньої ситуації християнського світу України.

Причини напруженості у відносинах православ'я і протестантизму мають три умовних виміри. До першого відноситься наявна конкуренція, в умовах якої опинилися всі церкви:

1. Широка проповідницька діяльність протестантів, збільшення їх кількості лякають православну церкву, хоча чисельно протестанти не являють собою загрози православ'ю. У відсотковому виразі вони складають орієнтовно 2,2% населення країни. Це є та ніша, що належить протестантському середовищу.

2. Традиційний консерватизм православ'я об'єктивно сприяє відчуженню від модернізованого католицизму та пристосованого до сучасних умов протестантизму. Вирішуючи питання про ставлення до модернізації, православні теологи незмінно його критикують, піддаючи сумніву правильність тези, що оновлення християнства – вимога часу.

3. Інтелектуалізація релігійного середовища поглиблює конкуренцію. Щороку збільшується кількість віруючих з вищою освітою, до того ж розширюється мережа духовних навчальних закладів. Для порівняння: наприкінці 1990-х років мережа духовних навчальних закладів Української православної церкви складалася з академії, 5 семінарій та 7 училищ, де навчалося близько 3 тис. чоловік, а євангельські християни-баптисти мали академію, 2 університети, 10 духовних інститутів, 5 семінарій, 2 коледжі та 2 духовні школи, де загалом навчалося 3,2 тис. осіб [15.-С.26-27].

4. Пристосованість протестантів до нових економічних реалій. Ще Макс Вебер вказав на зв'язок капіталістичної ментальності з духом протестантизму. Особливістю протестантів є відмова від аскези та орієнтація на ініціативу, працездатність та підприємницьку діяльність, що приваблює потенційних віруючих й лякає консервативні церкви.

До другого виміру відноситься надмірна політизація церковного життя та втручання держави у внутрішнє життя церков. Бажання використати авторитет церкви в політичних інтересах призводить до маніпулювання поведінкою віруючих за допомогою релігійного впливу. Більш потужні православні церкви – найбільш привабливі для реалізації політичних задумів. Втручання політичних сил у релігійні справи може призвести до втрати церквами інтегруючої та консолідуючої ролі у суспільстві.

До третього виміру можна віднести критику протестантів як єретиків з боку православ'я:

1. Звинувачення “сектантів” у наявності фанатизму, психічних розладів, високого рівня екзальтації віруючих, хоча психологічні дослідження пояснюють наявність яскравої реалізації релігійних почуттів дією механізму релігійного катарсису (від грец. “очищення”). Обвинувачення протестантів у заповнюванні релігійними емоціями внутрішнього світу людини з боку ієрархів православних церков є дивними, адже більшість українських віруючих, які за статистикою є православними, не демонструють твердих релігійних переконань. Значна частина з них лише декілька разів за все життя була присутня у церкві та погано орієнтується в біблійній догматиці. Якщо критиці піддається релігійна наполегливість, тоді байдужість повинна стати зразком?

2. Закордонні місії викликають занепокоєння у православних ієрархів. В Україні місійна діяльність різних релігійних інституцій має дуже істотну відмінність у конфесійних спільнотах. Так, у середині 90-х років XX ст. в країні діяло понад 80 релігійних місій, створених власне в Україні, понад 40 заснованих євангельськими християнами-баптистами, більше 30 – п'ятидесятниками, православні мали лише одну місію [16.-С.19]. З боку останніх чуються закиди у примітивізмі проповідницької діяльності, насадженні американської субкультури, поширенні західного стандарту життя, що є наслідком протестантської експансії. Заборонити місійну діяльність неправославних церков – це найбільш легкий й тому привабливий шлях. Натомість варто звернути увагу на поширення Євангельських істин самою церквою. Зазначимо, що в Україні представники зарубіжних релігійних організацій можуть займатися канонічною діяльністю лише в тих громадах, на запрошення яких прибули, і за офіційним погодженням у державних органах.

Таким чином, замість радянського дихотомічного поділу нації на віруючих та атеїстів сьогодні наявний поділ християн України на “ми” та “вони”, що не сприяє суспільній згоді та поглиблює непорозуміння в зламно-екзистенціальний період вітчизняної історії. Постає питання про моральне право представників певних церков встановлювати стандарти релігійного життя. Отже, насадження принципу “тільки ця віра є істина” поглиблює конфлікт у християнстві та не дозволяє церкві виконати роль морального регулятора в суспільстві. Радянський атеїстичний експеримент, результатом якого було намагання держави перетворити релігійні організації на певні резервації, згуртував віруючих, які продовжили своє існування нелегально. Для церков це була мобілізація внутрішніх резервів задля виживання. За історичним досвідом тиск на релігійні громади не зупиняв їх діяльності, а іноді, навпаки, призводив до пожвавлення проповідування власних вчень. Православні церкви, оголошуючи єретичними протестантські напрямки, так само роблять спробу перетворити їх громади на такі ж резервації.

Яка ж реакція представників церков, засобів масової інформації та самих протестантів на таку ситуацію? Церковні ієрархи роблять заклики щодо примирення. Наприклад, у 1997 р. було підписано Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаємовідносинах [17.-С.25-26]. За участю православних ієрархів у 2002 р. було проведено міжнародну конференцію “Православ’я та загроза тоталітарних сект в Україні”. Оприлюднюючи результати роботи конференції в православній пресі, публікації містять звернення до засобів масової інформації “регулярно висвітлювати негативну діяльність” деструктивних сект в Україні. Реакція вчасна та правильна: в Україні дійсно є тоталітарні секти, діяльність яких негативно впливає на здоров’я людей та руйнує людські моральні якості. Їх існування заборонено законодавством України та за Кримінальним кодексом передбачається покарання керівника групи, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень або виконання релігійних обрядів і поєднується із заподіянням шкоди здоров’ю громадян (Ст.181 КК України). Але в цьому ж зверненні до когорти таких бузувірських культів віднесені і зареєстровані релігійні громади [18.-С.12]. На місцевому рівні це може сприйматися як заклик до дії та проявитися тотальною боротьбою з неправославними релігійними громадами. Розв’язання міжцерковного конфлікту на місцях не завжди коректне та часто здійснюється з позиції сили (“Православних все-таки 99%, і диктувати умови будемо ми”) [19.-С.13]. Таку ситуацію можна пояснити тим, що домінуючою в релігійному просторі України є Українська православна церква Московського патріархату, для якої характерне жорстке ставлення до віруючих інших сповідань (зазначено вище), поширення цих принципів у країні, де історично обумовлена віротерпимість, не є визначальним. У цьому контексті варто нагадати, що у Кримінальному кодексі передбачено кримінальне покарання за образу почуттів громадян у зв’язку з їхніми релігійними переконаннями (Ст. 161 КК України).

Не можна визначити загальної позиції, якої дотримуються засоби масової інформації, але поширеною тезою є твердження про Україну як православну державу, що нівелює роль інших християнських напрямків та релігій національних меншин. Некоректне та некомпетентне розв’язання актуальних питань іноді загострює ситуацію. Все це сприяє закріпленню нав’язаної радянських часів негативної думки про протестантів як бузувірів та сектантів. Саме суспільство зайняло конформістську очікувальну позицію.

Реакція протестантів на морально-психологічний тиск достатньо чітка: вони не вступають до відкритого конфлікту, дотримуючись принципів нейтральності у відносинах, та наголошують на необхідності реалізації принципів свободи совісті та віросповідання.

Таким чином, історичний аналіз впливу протестантів на конфесійну ситуацію України дозволяє зробити наступні висновки:

1. Протестанти займають певну нішу в релігійному середовищі України та є представниками традиційних для України релігійних напрямків.

2. Протестанти не являють собою єдиного руху, чим ще більше поглиблюють поліконфесійність, що характерна для релігійної карти України.

3. Взаємини між традиційними церквами та протестантськими громадами можна визначити як напружені. Пошук виходу із ситуації, що склалася, ведуть науковці та представники церков.

4. Сьогодні протестанти визначились зі своєю позицією щодо суспільного життя. Соціальна герметизація залишається в минулому. Ними зроблено вибір на користь соціальної активності. Разом вони утворюють певний рух милосердя, орієнтуються на національні інтереси країни, повільно відмовляються від космополітичних поглядів, пропагують здоровий спосіб життя. Все це створює привабливість церкви з власним баченням соціальної гармонії.

Претензії релігійних конфесій на богообраність, винятковість, досконалий світогляд – шлях до поглиблення міжконфесійного конфлікту. Необхідно усвідомити, що тиск та ворожість, за історичним досвідом, не приводили до вирішення конфлікту. Духовна автономність релігійних напрямків не сприяє суспільній злагоді, а змагання за істинний християнський спосіб життя може лише поглибити рівень конфліктності у ситуації, що склалася. Конформізм суспільства, радикальна позиція церков можуть призвести до того, що традиційний для України

релігійний деномінаціоналізм сягне рівня духовної анархії. Для всіх церков за мету повинна стати гармонізація релігійного життя України, і тоді релігія буде спроможною виконати функцію духовного інтегратора суспільства, а міжцерковний діалог стане не ідеалом у майбутньому, а сьогоденною реальністю.

Джерела та література

1. Колодний А. Релігія і церква в контексті історії України // Історії релігії України: У 10 т. – К., 1996. – Т. 1: Дохристиянські вірування. Прийняття християнства.
2. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз). – К., 1999.
3. Косуха П. Світоглядний прорив. Ставка на час і терпимість // Віче. – 1994. – №7.
4. Єленський В. Сучасний протестантизм. – К., 1989.
5. Любашенко В. Історія протестантизму в Україні. – Львів, 1995.
6. Колодний А. Закономірності релігійного процесу в Україні // Християнство в контексті історії і культури України: Матеріали 1-ї міжнародної наукової конференції. – К., 1997.
7. Релігієзнавчий словник / За ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. – К., 1996.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
9. Сообщения с мест // Християнин. – 1925. – № 8.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
11. Панченко П. Релігійні конфесії в Україні (40-і – поч. 90-х рр.). – К., 1993.
12. Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 2003 р. // Людина і світ – 2003. – № 1.
13. Єленський В. Релігійні громади України в цифрах // Урядовий кур'єр. – 1993. – 8 липня.
14. Дудар Н. Релігійність українського суспільства: останні дослідження // Людина і світ – 2003 – № 1.
15. Васковський В. Духовна освіта в Україні: проблеми й напрямки розвитку // Людина і світ – 1998. – № 10.
16. Єленський В., Перебенесюк В. Релігія. Церква. Молодь. – К., 1996.
17. Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаємовідносинах // Людина і світ – 1997. – № 8.
18. Обращение к средствам массовой информации // Спасите наши души. – 2002. – № 3.
19. Св. К.Гладун. Депутати виступили проти сектантства // Спасите наши души. – 2002. – № 3.

SUMMARY

Protestants occupy a certain cell in the religious surrounding of Ukraine and they are representatives of the religious directions which are traditional for Ukraine. The relations between the traditional churches and Protestant communities can be defined as strained ones. Today Protestants have made a choice in favour of special activity. They make a wide spectrum of mercy tasks.